

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

Samuel Columbus anekdotsamling *Mål-roo eller Roo-mål* och retorisk praxis

Av MATS EDVARDSSON

Samuel Columbus (1642–79)¹ skrev under sin livstid bl.a. två diktsamlingar, för vilka han fått plats i den svenska litteraturhistorien. Den ena diktsamlingen är uteslutande skriven på tyska och innehåller huvudsakligen översättningar av i första hand äldre dikter. Columbus andra samling består av texter på såväl svenska, som tyska och franska. Det finns där också exempel på dikter som är skrivna på latin. Diktsamlingen kom 1676. Columbus befann sig då på en fyra-årig resa genom Europa – påbörjad 1674 – tillsammans med sönerna till den holländsk/svenske industrimannen Momma, adlad Reenstierna, i vars hus Columbus var informator. Under sin utlandsvistelse skrev Columbus också sitt kända språkhistoriska arbete *En svensk ordskötse*²; han sammanställde dessutom en del av manuskriptet till sin anekdotsamling *Mål-roo eller Roo-mål*³.

Anekdotsamlingen har tidigare kommenterats av forskningen. Ragnar Ekholm ägnar den ett studium i sin avhandling om Columbus.⁴ Harald Elovson har gjort *Mål-roo* till föremål för en uppsats med kommentarer och tillrättalägganden av Ekholms påståenden.⁵ Också Sigbrit Swahn har kommenterat ett par av anekdoterna i sin avhandling *Ryktets förvandlingar. Stiernhielm, Lucidor och Runius bedömda av 1700-talet*. Det rör sig om de anekdoter som har Stiernhielm och Lasse Lucidor som huvudpersoner.⁶ *Mål-roo eller Roo-mål* finns utgiven i en version ederad av Bengt Hesselman och försedd med filologisk kommentar.⁷

Trots denna tämligen ingående behandling som Columbus' anekdotsamling blivit föremål för – av såväl Ekholm som Elovson – har samlingen som sådan och dess texter ännu inte helt tillfredsställande kommenterats.

Vad som först och främst bör påpekas är samlingens 'brukskaraktär', dvs. hur den var tänkt att praktiskt användas. Såväl Ekholm som Elov-

son förefaller att betrakta Columbus anekdotsamling som ren förstöelselektyr.⁸ Betecknande för detta är att texterna just kallas anekdoter av såväl Ekholm som Elovson; anekdot är ett begrepp som associerar till något som roar och förnöjer. Elovson skriver utförligt om de dispositionsprinciper han har funnit hos Columbus, bl.a. är, menar Elovson, anekdoterna samlade i grupper kring olika personer – de personer om vilka anekdoterna handlar – dessutom påpekar Elovson, är samlingen försedd med marginalrubriker.⁹ Columbus tar, menar Elovson, gärna fasta på anekdotens poäng och utnyttjar denna som rubrik – exempelvis anekdot nummer 9, som är rubricerad »Huar ok en känner huar skoon mäst skafwer'n». Lika ofta resumerar Columbus anekdoten och låter resumen bli rubrik, som i anekdot nummer 27 med titeln »Lärd Fattigdom». Dessa rubriker gör anekdoterna onekligen lätt att finna vid en genombläddring av samlingen.

Anekdoterna i *Mål-roo eller Roo-mål* tillhör texttypen 'apophthegmata', med den grekiska termen, vilket framhålls av såväl Ekholm som Elovson.¹⁰ Elovson argumenterar för att de källor Columbus använt sig av då han författat sina apophthegma, bl.a. utgörs av det verk som Erasmus av Rotterdam utgav 1531 under titeln *Apophthegma*.¹¹ Erasmus apophthegmasamling var, visar Elovson, strukturerad på samma sätt som Columbus'; anekdoterna var samlade kring en viss person – strängast har Columbus följt denna princip i partierna om Stiernhielm och mästern Per – vidare var anekdoterna numrerade hos Erasmus, vilket går igen hos Columbus.¹² Dessutom låg Erasmus marginalrubriker till grund för ett omfattande register som avslutar samlingen. Det framgår bl.a. i den engelska översättningen av Erasmus *Apophthegme*, som verkställdes 1542 av Nicholas Udall.¹³ I vad som där kallas »The Table», kan man – exempel-

vis – på registerfrasen »Best tyme to wedde a wife» under bokstaven B, hänvisas till sidan 124 i samlingen, där grekernas syn på problemet redovisas i en apophthegm. Under bokstaven B kan man också finna uppslagsfrasen »Buiriyng of Diogenes». Registret hänvisar till sidan 82, där hela händelsen och Diogenes yttrande kring det hela beskrivs.

Erasmus bok är ett exempel på 'florilegie-litteraturen', alltså de böcker som var avsedda att användas som uppslagsböcker för det retoriska 'upppinnandet' – *inventio* – av tal i olika former. I dessa böcker förtecknades excerpter av olika slag, sentenser, slagkraftiga formuleringar och berättelser från antika författare till sådant som kan sägas tillhöra det allmänna medvetandet vid den tiden. Excerpterna var systematiserade utifrån alfabetiska principer för att man snabbt skulle hitta det man sökte.¹⁴

Till denna kategori av böcker bör Columbus *Mål-roo eller Roo-mål* räknas, främst beroende på samlingens dispositionsprinciper, vilka var avpassade efter en 'bruksfunktion'. Nu saknas ju visserligen det alfabetiska registret hos Columbus, men då bör man påminna sig att Columbus aldrig färdigställde sin samling och befordrade den till trycket – man har endast ett antal manuskriptversioner – anledningen därtill kan kanske tillskrivas hans tidiga död. Columbus avled endast ett knappt år efter sin hemkomst från den fyraåriga utlandsvistelsen.

Det är detta – samlingens dispositionsprinciper – som bör förstås som dess 'brukskaraktär'. En följd härav – att samlingen är koncipierad för att underlätta för en användare att finna vad denne söker – är att samlingens innehåll, de enskilda texterna, också skulle användas praktiskt. Samlingens texter har också 'brukskaraktär'.

Den av Erasmus utgivna samlingen av apophthegmata inleds med ett titelblad, som i den engelska översättningen av år 1542 lyder: »Apophthegmes, that is to saie, prompte, quicke, wittie and sentencious saynges, of certain Emperours, Kynges, Capitaines, Philosophiers and Oratours, as well Grekes, as Romaines /.../». ¹⁵ Erasmus fäster alltså dessa yttranden eller »saynges» mycket hårt vid vissa kategorier av personer; apophthegmata är sådant som yttras av kejsare, kungar, statsmän, filosofer och vältalare.

I sitt förord – enligt dedikationens rubrik är

boken riktad till en hertigs son¹⁶ – skriver Erasmus att dessa yttranden som grekerna kallade apophthegmata, uttrycker en viss avsikt som harmonierar med den naturliga fallenhet och disposition från den person från vilken yttrandet stammar.¹⁷ Erasmus påpekar att varje människa har en speciell fason, vilken dominerar honom, och så rimmar – enligt Erasmus – också vederbörandes yttranden och handlingar med denna karaktär, så att ett yttrande från en specifik person inte kan överflyttas till eller vara passande för en annan person, en Alexander, en Philippus eller en Antigonus.¹⁸ Ord och handling harmoniserar med människans karaktär och det som tillskrivs en person kan inte tillskrivas en annan. Vad det här rör sig om är *decorum*, ett klassiskt-retoriskt begrepp som lär att det retoriska talets alla delar som ämne, språk, stil, syfte och talare ska vara anpassade och harmonisera med varandra.

Erasmus skriver också i sitt förord att de av honom insamlade apophthegmata mycket väl lämpar sig som underlag för övandet i – som det heter i den engelska översättningen »the grammar schools» – för att studenterna ska få lära sig att öva konsten att 'utöka' och 'förmera'¹⁹ talandet. Apophthegmata hade alltså en viktig plats i vad som kallades *progymnasmata*, vilket var elementära vältalighetsövningar med anor från antikens retorikundervisning. I *progymnasmata* övade sig studenterna i olika delar av vältaligheten – i läroböckerna gavs mönster som studenterna kunde följa och i varje övning förekom såväl repetition som nya inslag. Övningarnas svårighetsgrad ökades också gradvis.²⁰ Övningarna i *progymnasmata* bestod bl.a. i parafraiserandet av fabler och av berättelser som studenterna fann hos de antika författarna. *Progymnasmata* utgjordes också av presentationer av antika mäns handlingar och yttranden, av omskrivningar och utvecklanden av sentenser och av skrivandet av s.k. 'teser', vilket var övningar i att tala för eller mot en sats.²¹

En av dessa 'skrivövningar' var *chria*. Det rörde sig om en kort presentation av vad en viss person sagt eller gjort, med ett uppbyggande syfte. Såväl ord som handling kunde vara presenterat i *chria*.²² I *Progymnasmata* har *chria* många likheter med *sententia*, vilket ju också var ett återgivande av ett yttrande, men med den skillnaden att i *sententia* framställdes inte ett handlande. Både *chria* och *sententia* var elemen-

tära övningar i amplifikation – 'förmerandet' av ett tema eller ett ämne. Ännu en skillnad mellan övningarna i *chria* och *sententia* var att i den senare omtalades inte vem som yttrat det bevingade ordet. Walter J Ong skriver i en uppsats kring Tudor-tidens litteratur, »Oral Residue in Tudor Prose Style», att apophthegmata är släkt med ordspråket, med sentensen, men med en avgörande skillnad.²³ Under det att ordspråket är kollektivt och alltså ej enligt traditionen tillskrivet en särskild person, är, skriver Ong, apophthegmen däremot alltid attributerad till någon.

Apophthegmata är därmed en *chria*, eller rättare sagt underlaget för den övning som utfördes under detta moment i den grundläggande väl-talighetsövningen. Apophthegmata framställer såväl en handling som ett yttrande som är kopplat till en specifik historisk person.

Apophthegmata tillhör alltså en kategori av texter som är tänkta att användas i klassisk-retorisk praxis, vilket är ytterligare ett exempel på texttypens 'brukskaraktär'. Hur förhöll det sig då med *chria* och den 'bearbetningsprocess' av dessa som läroboksförfattarna förespråkade?

Övningen tillgick så att studenten presenterades med ett uttalande eller en handling tillskriven en viss person, dvs. *chrian*. Studenten skulle sedan, var det tänkt, 'förstora' och 'förmera'. *Chrian* skulle utökas till vad Donald L Clark i sin översikt av retoriken i den grekisk-romerska utbildningen kallar en moralisk essä, vilken eleven efter det skriftliga utarbetandet också skulle memorera och framföra. Enligt Clark föreskrev Hermogenes – författare till en av de läroböcker som användes i *progymnasmata* – följande behandling: först ett *encomium*, vilket innebar att man först kort skulle hylla den person som *chrian* tillskrevs, exempelvis med frasen »Isocrates var en vis man». Det var ett påstående som därefter skulle motiveras. Studenten skulle så parafrasera *chrian* och sedan utveckla betydelsen av denna. Dess giltighet skulle bevisas. Så skulle man kontrastera, illustrera samt exemplifiera, för att så slutligen ge ytterligare auktoritet åt det hela genom att hänvisa till liknande yttranden tillskrivna andra personer av samma dignitet som den *chrian* tillskrevs. 'Processen' skulle avslutas med en kortfattad epilög.²⁴

Vi skall nu se närmare på en apophthegm ur Columbus samling och jag skall visa hur det kan 'förmeras' enligt de anvisningar som Hermoge-

nes rekommenderade för studenterna i de första klasserna. Som exempel ska nyttjas en av de mer kända anekdoterna om Stiernhielm. Apophthegmen har rubriken »Döm inte om död du inte har lärt». Jag citerar ur Hesselmans edition:²⁵

Han [dvs. Stiernhielm] hade ibland annat mycket lagt sig på Etymologien. Ok som alle de Studier som gå något långt ifrån humaniteten eller mänskliche omgänget, icke äre allmänt älskade, fannt han allestädes någon som åkte på hans Etymologier, dem han likwål sökte behörligen at möta ok beswara. En gång var en Doktor Theologiæ ifrån Lund i Skåne til måltidz mäd honom hoos Richz Marschalken. Samme Doctor talte något thet Etymologiske Studio til förnedring. Stiernhielm frågade honom huru länge han ther i hade studerat? Doctorn sade sig inte haa' lagt sig därpå. Så måtte ni ok, sade Stiernhielm, billigt underlåta at döma därom efter ni däd inte haa' lärdt. Män sedan ni hafwen användt i fämtije åhr mycken möda där på som iag, ok ni då komm' igän ok dömde därom, måtte jag gärna höra om ni inte talte anorledes.

Om man håller sig till Hermogenes' tidigare omnämnda riktlinjer börjar man vid författandet av en 'utökad' *chria* – termen *chria*, det bör påpekas, syftar egentligen endast på det material som ligger till grund för själva skrivprocessen – med att lova den person som *chrian* tillskrivs, i det här fallet Stiernhielm, om vilken vi vet från andra apophthegmata i Columbus' samling, att han var ansedd för en lärd man. Vi börjar med att säga att Stiernhielm var en vis man och vi motiverar detta med att han var lärd och hade läst många böcker och fördjupat sig i många vetenskaper, vilket man också får reda på i de andra texterna i Columbus' samling. Så följer parafrasen – omskrivningen – av det aktuella yttrandet eller handlingen: exempelvis kort enligt följande: »En gång åt Stiernhielm middag hos riksmarskalken. En närvarande doktor i teologi uttalade sig förklenande om etymologi, som var en vetenskap Stiernhielm studerat i många år. Doktorn i teologi sade sig – på Stiernhielms fråga – icke ha studerat etymologi. Stiernhielm svarade, att då denne teologie doktor att hade doktorn lagt ned femtio år på vetenskapen som Stiernhielm gjort, skulle teologen inte uttala sig så förklenande därom.»

Man skall också, menar Hermogenes, specificera betydelsen av *chrian*, vilket kan ske med orden: »Stiernhielm ville säga att man inte skall döma det som man icke lärt». Enligt Hermogenes riktlinjer ska man därefter söka bevisa detta uttalande med en allmän sats, som, förslagsvis,

»att den som talar illa om något, skall alltid noga känna till det han förringar». Efter det att man bevisat skall man kontras, dvs. ta fram något som till vissa delar motsäger det man hittills sagt. Exempelvis genom att säga att »Då vi klandrar något vi inte vet något om, riskerar vi vårt anseende, vilket är motsatsen till vad vi skall eftersträva i våra gärningar.»

Så skall studenten illustrera. Det kan göras genom en hänvisning till något allmänt och generellt, som att »den bonde som bäst känner sitt värv, får också den godaste skörden, så skall det också vara med klander». Nu är det tid för ett exempel – dessa kunde man finna i de *florilegier* varje student förväntades att arbeta med – de behövde man alltså inte 'uppfinna' själv: »Den vise Demostenes som alltid satt i sin kammare och studerade, kunde med framgång kritisera filosoferna», underförstått att Demostenes visste vad han talade om. Studenten skall så vinna auktoritet för detta, vilket bäst sker genom att man hänvisar till någon namngiven person som uttalat eller handlat i anslutning till *chrians* tema; här kan man alltså gå till en annan *chria* och använda den. Slutligen skall man konkludera med en epilog där man uppmanar sina åhörare att följa det som man talat om.

Som synes kan man använda *chria* i flera av dessa olika steg för att 'förmera'. En *chria* kan ligga till grund för 'utbyggandet' men som kontrast, exempel och auktoritetsstöd. I arbetsprocessen kan man använda andra *chria*, som är centrerade kring samma tematik som den *chria* som brukas till utgångspunkt, beroende på att *chria* eller apophthegmata konkretiserar den lärdom som meddelas. Det är också så att den person i vars mun yttrandet har lagts eller en viss handling tillskrivits tjänar som ett konkret auktoritetsstöd för den praktiska giltigheten av apophthegmen eller *chrian*. Omvänt fungerar också yttrandet eller den framställda handlingen som motiv för loandet av den historiska personen. Därför bli apophthegmen eller *chrian* lämplig att använda som exempel, eftersom den – tillskriven en historisk person – ger ett starkt intryck av *auctoritas*, som i den klassiska retoriken syftar på bevisföring genom hänvisning till en auktoritet som en filosof, en statsman eller en helig skrift.²⁶

Vi skall också se närmare på en text författad av en av de ynglingar Columbus var satt att vara informator för, nämligen Jacob Reenstierna.

Texten är den dedikationsepistel som inleder dennes utgåva av Samuel Columbus dikter. Boken, utgiven 1687, är – enligt titelbladet – dedicerad till greven Gustav Adolf de la Gardie. I episteln skriver Reenstierna om den stora aktning envar människa bör visa sin läromästare. Först jämför Reenstierna föräldrarskapet med – som han kallar det – »Lärefädrom», och finner att det sistnämnda är nog så viktigt. Reenstierna menar att liksom »en Menniskia icke kan wara uthan Kropp och Siäl/ så kan icke eller gärna någon skickelig och fulkommen Man finnas utan lära och underwijsning /.../»²⁷ och, fortsätter Reenstierna, vad är väl mer nödvändigt än att en blind blir ledd vid handen och för en resande »på en willan Wäg/ än at han får en Wägwijsare/ och för den som begynner lefwa/ än at han lærer sättet huru han skall rätt och wäl lefwa?»²⁸ Reenstierna skriver vidare att »dhe wijse Hedningar» talat om att »Lärefädrom kunde aldrig nogsampt tillfyllest betalas eller wedergjällas/ för det goda som man af dhem igenom Optucktel-sens Omsorg hade undfått/ och af det sama fram för alt annat borde göras uthi ett tacksampt och ewigt ähreminne.» Så hänvisar Reenstierna till vad dels Socrates sagt, dels till Alexander och Agasicles, som illustration av sin tes:²⁹

Då den lärde Socrates blef frågat/ hwarföre han intet sielf förde Regementet i Republicuen, det han dock såwäl förstod/ swarade han/ dhem wara Staden nyttigare/ som gjorde många skickelige til Regement wäsendet/ än den som sielf kunde regera. Af samme Mening war den store Konungen Alexander, då han erkiände sig wara sin Lärfader Aristoteli mehr skyldig än sin Fader Philippo, effter som han hade detta allenast af han wiste wäl at lefwa. Nästan sådant hafwer Agasicles tänckt/ då han sade sig hälst willia wara dess Lärjunge/ hwars Son han kunde wara tillijka/ williandes der med gifwa tilkänna/ intet mindre wara angelägit/ af hwilken man blifwer underrättat och anförd i sin Ungdom/ än aff hwilken man födes.

Det som Reenstierna här anför som uttalanden av Socrates, Alexander och Agasicles, återfinnes som apophthegmata i Erasmus samling. Här används de av Reenstierna som illustrationer, som exempel – *exempla* är den retoriska termen – vilka bör ha en 'extra' stark 'beviskraft', eftersom de har yttrats av dessa »wijse Hedningar». Apophthegmata kunde alltså också brukas i retoriken som illustration av en tes.

Jag har betonat det 'bruksvärde' som jag menar att Columbus anekdotsamling *Mål-roo eller*

Roo-mål har. Mycket tyder på att Columbus har haft Erasmus *Apophthegmata* aktuell när han skrev *Mål-roo eller Roo-mål*, dels beroende på den tekniska utformningen som numrerandet av anekdoterna och marginalrubrikerna – Columbus avsåg också troligen att komplettera med ett alfabetiskt index liknande det Erasmus har till sin samling av apophthegmata, dels beroende på hur enskilda apophthegmata användes i den grundläggande retoriska undervisningen inom ramen för *progymnasmata*, dels därför att text-typen också kunde fungera som *exempla* med stor 'bevskraft', eftersom man med apophthegmata fick *auctoritas*. Dessa två faktorer – själva samlingens utformning liksom möjligheterna att i retorisk praxis använda apophthegmata – hör intimt samman. Samlingen är underlag för det praktiska begagnandet, eftersom den borde vara lätt att hitta i – genom ett alfabetiskt organiserat index med stickord kunde användaren snabbt finna det apophthegmata vederbörande behövde för tillfället, antingen som underlag för en övning i 'förmerandet' av en *chria*, eller för att finna ett slagkraftigt *exemplum* med *auctoritas*. Det är detta jag avsett med samlingen och apophthegmatas 'brukskaraktär', vilket jag hoppas tillfyllest framgått av denna diskussion.

NOTER

¹ Ragnar Ekholms avhandling om Samuel Columbus innehåller en biografisk framställning. Se Ekholm, Ragnar: *Samuel Columbus. Bidrag till kännedomen om hans levnad och författarskap* (diss. Uppsala) Uppsala 1924, s. 5–42.

² Columbus språkvetenskapliga arbete har belysts av Ekholm. R: a.a.s. 128–136. Den aktuella behandlingen av *En svensk ordeskötsel* återfinns hos Danielsson, Sylvia: *Samuel Columbus' språkproblem i En svensk Ordeskötsel* (Acta universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 9) (Umeå 1976). Texten har senast utgivits med kommentar av Sylvia Boström, se Columbus, Samuel: *En svensk ordeskötsel utgiven med inledning och kommentarer av Sylvia Boström* (Nordiska texter och undersökningar 20) (Stockholm, Göteborg, Uppsala 1963).

³ Det visas, menar Ekholm, av ett utkast över Columbus litterära aktiviteter under sin vistelse i Paris vid den ovan nämnda utlandsvistelsen, samt av att texten själv ger möjlighet att situationsbestämma dess tillkomst; Columbus påpekar på ett ställe att han skriver i Paris. Se Ekholm, R: a.a.s. 150.

⁴ Ekholm, R: a.a.s. 150–155. Se också Bilaga III »Handskrifterna till Mål-roo eller Roo-mål» s. 167ff, där manuskripten diskuteras.

⁵ Elovson, Harald: »Två svenska apothegmasamling-

ar» i *Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1936*, s. 59–92. Den andra delen av uppsatsen – s. 93–114 – behandlar en samling motsvarande Columbus' som Elovson tillskriver en Gabriel Wenman.

⁶ Swahn, Sigbrith: *Ryktets förvandlingar. Stiernhielm, Lucidor och Runius bedömda av 1700-talet – en studie i den litterära kritikens utveckling i Sverige* (diss. Lund) (Litteratur. Teater. Film. Skrifter från litteraturvetenskapliga institutionen i Lund 8) (Lund 1974), s. 206f som berör den bild av skalden Lucidor som Columbus förmedlar i sina anekdoter om honom.

⁷ Columbus, Samuel: *Mål-roo eller Roo-mål. Utgiven på grundval av de bevarade manuskripten med inledning och ordförklaringar av Bengt Hesselman* (Nordiska texter och undersökningar utgivna i Uppsala av Bengt Hesselman 6) (Stockholm 1935). Hesselman redogör ingående för handskrifterna på s. VI–XVIII. För kommentarer kring handskrifterna, se också Elovson, H: a.a.s. 60–67 och Ekholm, R: a.a.s. 150–155.

⁸ Ekholm påpekar dock i förbigående att det primära syftet med anekdoterna inte är att roa, utan att lära och undervisa, men han utvecklar inte detta ytterligare. Ekholm, R: a.a.s. 150.

⁹ Elovson, H: a.a.s. 84f och 87.

¹⁰ Ekholm, R: a.a.s. 150f. Elovson, H: a.a.s. 67.

¹¹ Elovson, H: a.a.s. 76. I not 5, s. 76f, diskuterar Elovson huruvida det är möjligt att Columbus känt till Erasmus arbete, vilket – menar Elovson – förefaller mycket troligt. Förutom att som källa ha använt Erasmus' samling – på sidorna 77–80 ger Elovson belysande exempel på hur Columbus utnyttjat Erasmus förlaga – har Columbus troligen, enligt Elovson, också använt sig av en latinsk översättning av Plutarkos. Även den franske författaren Perrot d'Abblancourts *Les Apophthegmes ou Bon Mots des Anciens* har Columbus använt, vilket främst hävdas av Ekholm. Se Ekholm, R: a.a.s. 150f. Perrot d'Abblancourts apophthegme-samling finns för övrigt förtecknad i Columbus privata boksamling. Se Bilaga I »Columbi bokförteckning» i Ekholm, R: a.a.s. 150–166.

¹² Elovson, H: a.a.s. 81. Principerna hade Erasmus, enligt Elovson, i sin tur övertagit från Plutarkos.

¹³ Texten finns utgiven i en faksimilutgåva. Se Erasmus, Desiderius: *Apophthegms* (The English Experience. Its record in early printed books published in facsimile. Number 99) (Amsterdam och New York 1969).

¹⁴ Se ifråga om denna litteratur under medeltiden Murphy, James J: *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint-Augustine to the Renaissance* (Berkeley 1974), s. 125f. Bruket av dessa *florilegier* levde kvar ända in på 1800-talet och mönstret har fungerat som struktureringsprincip för diktantologier, se Hansson, Stina: »Skönheterna i skattkammaren». P A Wallmarks svenska antologi och den klassiska retoriken» i *Samlaren* 1989, s. 91–95. Generellt om 'florilegiernas' roll i skolutbildningen i retorik, se Paulsen, Friedrich: *Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten, vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht* Dritte erweiterte Auflage. Erster Band.

(Leipzig 1919) s. 361. Andra vanliga benämningar på dessa samlingar var *thesaurus* eller *loci communes*. Walter J Ong kopplar explicit samlingarna av apophthegmata under engelsk renässans – bl.a. Nicholas Udalls nämnda översättning av Erasmus – till vad han kallar »Common-place books», dvs. *florilegier*. Se Ong, Walter J: »Tudor Writings on Rhetoric, Poetic, and Literary Theory» i *Rhetoric, Romance, and Technology. Studies in the Interaction of Expression and Culture* (Ithaca and London 1971), s. 76.

¹⁵ Texten på titelbladet lyder i sin helhet: »Apophthegmes, that is to saie, prompte, quicke, wittie and sentencious saynges, of certain Emperours, Kynges, Capitaines, Philosophiers and Oratours, as well Grekes, as Romaines, bothe veraye pleasaunt profitable to reade, partely for all maner of persones, especially Gentlemen. First gathered and compiled in Latine by ryght famous clerke Maister Erasmus of Roterdame. And now translated into Englyshe by Nicholas Udall.»

¹⁶ Förordet är i den engelska översättningen rubricerad »The preface of Desyderius Erasmus of Roterdame unto a dukes soone of his countree».

¹⁷ »/.../ these sayings (/.../ the Grekes callee apophthegmeta) haue appropriated unto theim a certain reason & markers of their own whereby to iudge, so that thei dooe plainly expresse & sette out the veraye naturall inclinacio and disposcion of eche speaker that thei procede froo /.../»

¹⁸ »And as eurie seureall persone hath proprely belonging unto hym a facioo of his own whereby he is commended, and whereby his sayings & dooyngs haue a good grace orels other wyse euen so like wyse hat eurie nacion, so that not onemanier saynges are conueniente for Alexander and for Philippus or Antigonus.»

¹⁹ *Amplificatio* är termen i den klassiska retoriken.

²⁰ Clark, Donald Lemen: *John Milton at St. Paul's School. A study of ancient rhetoric in english renaissance education*. (New York 1948), s. 231.

²¹ Clark, Donald Lemen: a. a. s. 231–248.

²² Clark, Donald Lemen: *Rhetoric in Greco-Roman Education* (New York 1957), s. 186.

²³ Ong, Walter J: »Oral Residue in Tudor Prose Style» i Ong, Walter J: *Rhetoric, Romance and Technology. Studies in the Interaction of Expression and Culture* (Ithaca och London 1971, s. 30).

²⁴ Clark, Donald L: *Rhetoric in Greco-Roman Education* s. 186. Aphthonius – en av de flitigast utnyttjade läroboksförfattarna i *progymnasmata* – förespråkade, enligt Clark, följande uppläggning för 'utökandet' av *chria* som är i det närmaste identiskt med den som Hermogenes rekommenderade. Först skulle man, enligt Aphthonius, börja med att prisa den som yttrar eller handlar, sedan skall studenten ge en exposition eller parafras – en omskrivning – av *chrians* ord eller den där framställda handlingen. Man skall därefter berätta varför det sades eller gjordes, alltså tillhandahålla ett motiv. Därpå skall innehållet i *chria* kontrasteras med en annan *chria*, så kom jämförelsen dem emellan. Då var det utrymme för studenten att lägga till ett exempel samt att understödja med ytterligare konfirmerande vittnesmål. Slutligen skall man konkludera med en kort epilög.

²⁵ Columbus, Samuel: *Mål-roo eller Roo-mål* [utg. av Bengt Hesselman], s. 16.

²⁶ Ueding, Gert: *Einführung in die Rhetorik. Geschichte. Technik. Methode*. (Stuttgart 1976), s. 218.

²⁷ Columbus, Samuel: *Samuel Columbi Bibliske Werld/ sampt andre hans Poetiske Skriffter/ med Flijt sambladel och andre resan uplagde* [utg. av Jacob Reenstierna dy] (Stockholm 1687) s. II.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Columbus, Samuel: a. a. s. III. Elovson pekar i sin uppsats på denna passage hos Reenstierna. Elovson kopplar dock inte dessa apophthegmata till deras funktion i allmänhet, utan tar endast dessa som intäkt för att Columbus bör ha känt till Erasmus *Apophthegmata*, eftersom – argumenterar Elovson – en av Columbus lärjungar tydligen gör det. De exempel Reenstierna anför i sin dedikationsepistel är hämtade från Erasmus samling. »Jacob Reenstiernas känedom om dessa apophthegmata kan», skriver Elovson, »gå tillbaka på Columbus' undervisning». Se Elovson, H: a. a. s. 76f, not 5.